

УДК 82.091:811.111+821.161.2

ВОЛТ ВІТМЕН ТА БОГДАН-ІГОР АНОНИЧ: ТВОРЧІ ПАРАЛЕЛІ

Оксана Дуброва

*Бердянський державний педагогічний університет,
вул. Шмідта, 4, м. Бердянськ, Запорізька обл., 71118,
e-mail: oksanadubrova@yandex.ru.*

Проаналізовано архетипіку творів Вітмена та Антонича, що дає змогу розкрити багатовимірність художніх світів митців, прослідкувати та побачити глибину типологічних збігів між творами; розглянуто головні архетипи (землі, води та вогню), майстерне використання та синтез яких зробило Вітменову та Антоничеву лірику своєрідною “мапою”, що вдало поєднала водночас архетипну пам’ять первісних людей з міфологією, історизмом, релігією та культурою.

Ключові слова: багатовимірність, архетип, архетипний образ, першоелементи світу, Земля, Вода, Вогонь, первісність, міфологія, історизм.

Художня творчість Вітмена та Антонича – це наслідок “межової” доби, своєрідна, оригінальна та самобутня рецепція поетів об’єктивної та суб’єктивної дійсності. Відтак, аналіз архетипіки їхніх творів дає можливість не лише розкрити багатовимірність художніх світів митців, проте дає змогу прослідкувати та побачити глибину типологічних збігів між творами. З цього погляду, у зіставленні, творчість Вітмена та Антонича ще не розглядали. Тому, насамперед, у потребі нового прочитання поезій американського та українського поетів і в розширенні погляду на їхню художню спадщину полягає актуальність обраної теми статті.

Динамізм, мінливість, контрастність – головні поняття перехідного періоду порубіжжя століть, що наклало відбиток і на характер творчості Вітмена та Антонича, які жили та творили саме в такий час. **Відтак, у їхній поезиці спостерігаємо синтез архетипів національної культури та оригінальних філософсько-естетичних ідей у поєднанні з творчим переосмисленням шляхів пізнання дійсності.**

Причина особливої уваги Вітмена та Антонича до архетипної пам’яті, архетипних джерел – це вічне прагнення обох поетів до пізнання трансцендентального світу та єдності з ним. Містична, надзвичайна привабливість цього світу визначається тим, що саме в ньому людина шукає відгадки таємниць свого існування, намагається декодувати давні архетипи, сконцентровані в архетипній пам’яті людства, створюючи для цього все нові й нові міфи, легенди, образи, символи, знаки. У митців поетично втілений феномен архетипної пам’яті, що є дуже суттєвим, зокрема для поетів, оскільки, за висловом Е. Соловей, ставлення до минулого в них – це “організуючий” момент морально-філософських засад. Пам’ять усе інтегрує, всьому визначає справжню ціну, в орбіту пам’яті входить усе, аж до життя і до смерті” [9, с. 159].

Як відомо, архетипна пам’ять має здатність відтворювати речі, невідомі розу-

му та практичному знанню. Вона, за словами В. Шкуратова, “існувала й розвивалася у давніх первісних суспільствах до виникнення писемності як жива організація трансляції соціального досвіду” [12, с. 436] й розвивається до сьогодні. Тому не випадково традиційне суспільство вбачає у митці деміурга, який створює порядок із хаосу; його творчі здібності пояснюють як надбані у понадлюдському, “ейдосному” світі, вони є відголосками архетипної пам’яті. Об’єктом же творчого бачення американського та українського митців, як уважає В. Махно, є “система координат, яку можна назвати ретро-пам’ятю alter ego в космосі людини і Всесвіту” [6, с. 9].

Творчість Вітмена та Антонича принципово відрізняється від творчості їхніх сучасників тим, що вони цікавилися насамперед національним та релігійним підтекстом народного життя, фундамент якого вбачали у давній вірі первісних людей. “Вічні” архетипи, символи, мотиви, образи, сюжети, що є основою архетипної пам’яті, до якої постійно зверталися митці, стали невичерпним матеріалом творчості поетів, носіями соціокультурної, історичної та архетипної пам’яті, де відображені не лише характер, а й душа народу, його внутрішнє життя й внутрішній світ у цілісності та єдності. Утрата цих цінностей, на їхню думку, могли призвести до втрати усєї багатовікової культури, традицій та віри народу. У поступі національної свідомості Вітмен та Антонич стали своєрідними речниками, котрі кликали та вели до національного самоусвідомлення, самоствердження та відродження.

Свою творчістю Антонич постійно наголошував на тому, що пам’ять – це людська можливість заглибитися у прапервні не лише Всесвіту, а й власного буття, зрозуміти та усвідомити справжнє призначення людства на Землі: *“Тут не бажаєм більш нічого – / обкутатися мохом сну, / в прапервісний природи морок, / в прадавню впасти глибину”* [2, с. 106].

Для повноцінного людського існування, для справжньої творчості американський митець своєю чергою закликав до повернення у молодість буття, “вороття до дитячого раювання розуму” [11, с. 163]: *“Мандруймо нині, о Душе, до первісної думки! / Не тільки до землі і моря, – до свіжої твоєї чистоти. / До молододі мудрості буття і цвітіння... / Назад, назад, до народження мудрості, до невинних прозрінь, / Знову з пречудовою творчістю”* [11, с. 163].

Відтак, у поетичних розвідках митців принципового значення набуває саме архетипний вимір духовної культури людства, у якому, за вдалим висловом Н. Радіонової, “криється сила ініціативи минулого” [8]. Намагаючись оптимально та всеохопно використувати власну філософську позицію та національну культуру, Вітмен та Антонич зверталися до духовної та “історичної спадщини і знаходили там плідні інтуїції, осмислення яких та інтерпретація у сучасних їм контекстах відкривали нові проблемні аспекти такого тематичного поля, як буття людини в ускладнених структурах її життєвого досвіду” [8].

Ставлячись до архетипів минулого як до об’єктивного інструменту сучасності, поети робили архетипну пам’ять вдалим зряддям сучасної їм творчості. На думку митців, вона не лише розкриває минуле, вона простирає перед нами майбутнє – тобто у сучасному житті спливають та набувають чинності минулі архетипи, символи, сюжети, мотиви, що приводить до розширення меж та можливостей людської пам’яті, яку своєю чергою повинні сприймати як основу сучасного буття людини.

Відтак, характерною рисою творчості митців є циклічність, яку вони сповідували практично на кожній сторінці своїх поезій. Вітмен та Антонич наголошували на тому, що людина, за уявленнями первісних людей, бере свій початок від рослин (тварин) й врешті-решт повертається у Землю, згодом відроджуючись у наступній живій істоті. Український лірик писав: *“Мов папороть, перед очима / Стає прапервісність твоя. / Ти це рослина, ти це камінь, / тебе обкручує змія”* [2, с. 107]. Такою ж рослиною стає після смерті й ліричний герой Вітмена, який, відроджуючись знову, *“... видається волоссям, нестятим з могил... / Може, ти [трава – прим. О. Д.] проросла із трунів юначих”* [11, с. 27].

Кожен паросток трави, на думку американського поета, концентрує у собі досвід пращурів, що підказує правильний шлях для існування та розвитку людства за правильного його прочитання та трактування. Цю місію й покладає на себе Вітмен: *“О, я відчуваю нарешити, що це – язика, і вони щось нам кажуть, / І я відчуваю: вони проросли з піднебінь недаремно. / Відчуваю, що можу вам розтлумачити натяки про юнаків померлих і юнок, / Натяки про літніх мужів, і жінок, і ненароджених, / Виваних з матерніх лон”* [11, 70].

Проте не лише паростки, стебла трави, як уважає американський митець, володіють віковичними знаннями та мудрістю, дерева також мають бути занесені до цього списку: *“Чому, проходячи під деревами цими, я проймаюсь думками / великими, зграйними?”* [11, 70]. Антонич своєю чергою стверджував: *“Дивіться, це пожежа світу, буря первнів, / рослини моляться, шаліє кожен колір... / ... Ось димарі землі, ось куряться дерева / в зеленім, золотавім і багровім димі”* [2, с. 164–165].

Солярні архетипні образи та символи відігравали важливу роль у формуванні поетичної свідомості Вітмена та Антонича. Сонце для них було життєдайною силою, символічним утіленням божественного. Глибинні корені цього символу відшукували митці у первісних уявленнях предків, тому парадигму образу Сонця розглядаємо, зважаючи на вплив архетипної пам'яті. Антонич пише: *“Сприймаю сонце, мов причастя, / Хмільним молінням і стрільчастим. / Хай сонце – прабог всіх релігій – / Золотопере й життєсійне, / Благословить мій дим крилатий”* [2, с. 264].

У творчості українського митця спостерігаємо активну присутність та своєрідну інтерпретацію солярних образів, мотивів, алюзій майже у кожному вірші. Антонича взагалі можна назвати “сонцепоклонником”, бо поет стверджував, що він – *“п'яний дівак із сонцем у кишені”* [2, с. 81], який *“сонцеві життя продавши / за сто червінців божевілля, / захоплений поганин завжди, / поет весняного похмілля”* [2, с. 84], народжений *“під вільхами і сонцем”* [2, с. 185]. Як уважає В. Войтович, це насамперед пов'язано з тим, що в українській міфології сакралізація Сонця, як і “в багатьох хліборобських народів, особливо помітна, навіть після прийняття християнства, в залишках язичницьких вірувань і в різних календарно-обрядових дійствах, пов'язаних з осіннім і весняним рівноденням та зимовим і літнім сонцестоянням” [4, с. 495].

Солярну символіку в українців мав хліб, округлі предмети, що яскраво відображено у ліриці Б.-І. Антонича (*“червоним сонця веретеном / закрутить молоде хлоп'я”* [2, с. 101], *“свячене сонце в короваю”* [2, с. 103], *“ось ранок синім возом їде / і сонця сніп в село везе”* [2, с. 104], *“стіл ясенювий, на столі / слов'янський дзбан, у дзбані сонце”* [2, с. 105]). Він звертався до Сонця, надаючи йому то часових ознак (*“Кружалом*

сонце покотилось / назустріч місяцеві й тьмі” [2, с. 93]), то підсилював образ світила порівнянням (*“Як ватра, сонце догоріло, / пожегом очі облекло*” [2, с. 93]), а то використовував як складну метафору (*“Сонце з батоном проміння вогняний погонич*” [2, с. 67], *“Солом’яні, руді, мутні краски / вже осінь пензлем сонця по городі / розкидує...*” [2, с. 49]). Відтак, солярні мотиви, образи й топоси, їхня символіка, що беруть початок у міфології та християнській традиції, вдало синтезуючись у творчості українського митця (*“Ходить сонце у крисані, / спить слов’янськеє Дитя. / Їдуть сани, плаче Пані, / снігом стелиться життя*” [2, с. 105]), творять серцевину його поезики.

Сонце як джерело життя та тепла на землі – головний образ у поетичному доробку Вітмена (*“Сяй, Сонце! Сяй! / Теплом своїм нас зігрій!”* [11, с. 95]). Архетипний образ Сонця у творах митця завжди мав позитивну емоційну експресію, яка увиразнювала красу та довершеність простих людей (*“Бороди у юнаків виблискують, довге волосся намокло..., / Юнаки на хвилях лежать, животами до сонця біліють...”* [11, с. 28], *“Сонце лягає на чорні лискучі кучері й вуса, на чорні руки / та ноги, довершені й прекрасні”* [11, с. 29]). Сонце для американського поета було тим необхідним атрибутом пейзажу, на тлі якого розгорталося життя його ліричного героя: *“Коли я йшов уздовж берега моря і, роздягнувшись, купався, / сміючись від холодної води, і побачив, як / сходить сонце... / О, тоді кожен вдих був смачніший і солодший...”* [11, с. 55].

Свою “всекосмічність” та “все масштабність” Вітмен часто озвучував за допомогою образу Місяця: *“Лечу з довгохвостими метеоритами, розкидаючи, як і вони, полум’яні кулі, / Тримаю місяця – тонкосерпну дитину, а він тримає у череві власну матір, / Бешкетую, гуляю, сподіваюсь, люблю, оглядаюсь, / Відпливаю і знов напливаю, з’являюсь і знову зникаю, / День і ніч я на цих шляхах”* [11, с. 36–37].

Відтак, солярні образи поетів сягають глибинної пам’яті первісних людей, завдяки чому їхня творчість набуває цілісності і самотності. Кристалізуючись крізь народно-міфологічну призму, провідні образи-символи – Сонця та Місяця – у ліриці В. Вітмена та Б.-І. Антонича підняли з глибин національної свідомості й відроджували архетипи, які допомагали суспільству знайти правильний шлях для розвитку та існування.

Центральною і визначальною в поетичному космосі В. Вітмена та Б.-І. Антонича є й стихія землі (цей образ-універсалія став наскрізним лейтмотивом уже в ранній поезії митців), що, за їхнім світоглядом, становила першооснову та стрижень усього людського буття. Цей архетип є одним з найпродуктивніших у досліджуваних поезіях, символом пошуку первісних основ існування та бажання розчинитися в них, оскільки головними характеристиками цього є материнськість та здатність надавати захисту.

Український поет передусім уявляв землю як неньку, для якої притаманні головно захисні та материнські характеристики, спрямовані на підтримання людства: *“і знов мене земля напоїть / мов квіт росою, поцілунком тьмяним”* [2, с. 185]) та упорядкування його долі (*“...наші долі ждуть в заморях, / поки не здійсняться з землі наказу”* [2, с. 178]).

У “ментальній мапі” американця (як свідомій, так і несвідомій) міститься картина так званого “серединного ландшафту”, що займає проміжну позицію між гармонією культурно-цивілізаційною та гармонією природного дикого простору. Мешканцем такої території була свого часу людина, що існувала водночас і як частина природи, і як позаприродна істота. Відповідно формувалася самодостатня духовно та матеріально

особистість” [5, с. 6]. Проілюструймо це рядками Вітменових віршів: “Солнце и звезды, что мчатся в пространстве, / Круглая, как яблоко, земля, и мы на ней, – величественно их / движенье!” [3, с. 307]; “Я верю, что из этих комьев земли выйдут и любовники и светила” [3, с. 213]. В американського митця земля, окрім зазначених вище функцій, виконувала ще й роль історичну, вона стала своєрідним літописом нації, де занотовані найголовніші події життя людства: “Я вижу безыменные руины – почтенные памятники неведомых / событий, героев – летопись земли” [3, с. 265].

Земля як “колиска етносу-нації” (С. Андрусів) (у Антонича вона, до речі, теж асоціювалася з колискою – “Поволі повертаємось у землю, як в колиску” [2, с. 177]) народжує, як уважала Л. Гарнашинська, “відчуття гармонії з природою, таке необхідне для усвідомлення цілісності” людської особистості. “Більше того, вона, творячи взаємини з людиною..., саме і є матеріалізованим відбиттям потягу до тієї гармонії, яка й робить перебування людини в цьому світі осмисленим” [10, с. 256].

Відтак, архетипне значення землі прочитуємо в поезіях Вітмена та Антонича передусім як вічну та постійну прив’язаність людини до рідної землі. У цьому сенсі прояви названого архетипу сигналізують прагнення символічного пошуку своїх коренів та одвічних праоснов буття. Це закономірно, бо, як слушно зауважує Н. Овчаренко, “земля і стан людської душі, ба й сама доля людини – поняття синонімічні” [7, с. 164].

Творчі орбіти митців також збігалися в площині відтворення архетипу води, водна стихія була близька обом авторам, тому їхні поезії акумулюють у собі безліч так званих “водних” метафор, спрямованих на посилення змістовності та символічності образів у діапазоні цього архетипу. Американський та український поети створили значну кількість “морських поезій” (“Балада про тінь капітана”, “Ідеал”, “Голос моря”, “Океанія, або В долинах морських левів” Антонича; “На Бруклінському поромі”, “Гордовита музика бурі”, “Глухий, грубий голос бунтівного моря”, “На березі морському уночі”, “На березі нічним я сам” Вітмена). І саме завдяки творчості досліджуваних митців семіотично розкодованою та художньо інтерпретованою з погляду архетипіки “вилілася” в реальний світ людей першостихія води.

Наприклад, Антонич ототожнював воду з “життя колискою”, “стихий кублом, / (коли ще дух святий ширяв понад водою)” [2, с. 123], тому що за космогонічними поглядами давніх українців вода, “вступивши” в шлюб із матерією чоловічої статі, стала матір’ю усього, що є зараз на землі. Проте особлива перевага водної стихії над землею відчуватна саме у віршах Вітмена – він називав воду “старою матір’ю”, що “с силой песней баюкает землю” [3, с. 331], намагався покинути землю та “віддатися” морській стихії: “О, умчатся под парусом в море! / Покинуть эту косную, нудную землю, Покинуть, тебя, о земля, заскорузлая, твердая, взойти / на корабль, / И мчатся, мчатся, и мчатся под парусом вдаль!” [3, с. 291], навіть розчинитися у Всесвіті допомагала вітменівському ліричному героєві стихія води: “Быть матросом вселенной, мчатся во все гавани мира, / Быть кораблем (погляди, я и солнцу и ветру отдал мои паруса)” [3, с. 292].

У творчості Вітмена та Антонича архетип води пов’язаний із усвідомленням горизонтальної площини всієї міфософської поетичної світобудови. Для них аквастихія стала “символом як руху, життя, його плину (першопочатку, народження), так і смерті (зникнення, розчинення – як-то води Лети), а в психофізичному аспекті оприявнюється

як потреба знати й визначити інтуїтивність людського Я” [10, с. 255]. У свідомості поетів вода – це джерело, стихія, що несла на собі полісемантичне навантаження: з одного боку, вони сприймали її як початок усього, як великі Божественні води (Вітмен: “*Как поет и играет вода! (Я уверен, живая!)*” [3, с. 410], “*Посмотри, как круглятся великие воды земли, как все слитно / и совершенно*” [3, с. 251]; Антонич: “*вода жива*” [2, с. 126], “*шумлять... буйно життєтворчі води*” [2, с. 163], “*Полярні янголи колишуть божі води*” [4, с. 143], модифікуючись іноді в архетипний образ вологи. Він асоціювався в поетів із циклічністю, оновленням та постійним відродженням (Вітмен: “*все смывающая влага морская*” [3, с. 347], “*Как вас освежает дыхание реки, ее широкий разлив – они и меня / освежали*” [3, с. 281]; Антонич: “*насіння кільчитьсья, упавши в плідну вогкість*” [2, с. 163]), інколи – набуваючи весняної повноти та світла, бо, наприклад, для “*веснянолюбного*” Антонича весна була символом молодості, життя, постійного колообігу буття. Гедонізм (життєва буйнота, насолода життям) постійно присутній у художній свідомості українця й став головним у створенні його поезій: “*Рвучий струмись води, / наче юне завзяття*” або “*вже весни повно й світла / в кожнім плесі води*” [2, с. 245].

Відтак, у поетичному доробку митців стихія води – це різновекторний архетипний комплекс, який в охудожнених варіантах постав як символ плинності та мінливості буття, безмежжя і водночас як динамічний процес постійного оновлення, символ первісної енергії та світла.

Тож майстерне використання та синтез космогонічної символіки основних першоелементів творення світу зробило Вітменову та Антоничеву лірику своєрідною “мапою”, що вдало поєднала водночас архетипну пам’ять первісних людей з міфологією, історизмом, релігією та культурою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ століття / С. Андрусів. – Тернопіль : Джура ; Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 340 с.
2. Антонич Б. І. Повне зібрання творів / Б. І. Антонич ; [передмова Миколи Ільницького ; упорядкування і коментарі Данила Ільницького]. – Львів : Літопис, 2009. – 968 с. + 32 с. ілюстр.
3. Библиотека всемирной литературы. Серия 2. Т. 119: Уолт Уитмен: Стихотворения и поэмы. – М. : Художественная литература, 1976. – 1976. – С. 167–424.
4. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.; іл.
5. Матасова Ю. Архетип у романістиці Фіцджеральда та Домонтовича : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.05 “Порівняльне літературознавство” / Ю. Р. Матасова. – К., 2005. – 20 с.
6. Махно В. Художній світ Б.-І. Антонича : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 “Українська література” / В. І. Махно. – К., 1995. – 25 с. – укр.
7. Овчаренко Н. Ф. Міфологема землі в канадській і українській прозі / Н. Ф. Овчаренко. – К. : Київська правда, 1996. – 200 с.
8. Радіонова Н. В. Філософсько-антропологічні інтенції творчості М. В. Гоголя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.04 “Філософська антропологія, філософія культури” : [Електронний ресурс] / Н. В. Радіонова. – К., 2000. – 19 с. – укр. – Режим доступу: <http://www/lib.ua-ru.net/inode/6502.html>.

9. *Соловей Е.* Українська філософська лірика : [навч. посібник із спецкурсу] / Е. Соловей. – К. : Юніверс, 1998. – 368 с. – (Міжнародний фонд “Відродження”. Програма “Трансформація гуманітарної освіти в Україні”).
10. *Тарнашинська Л.* Презумпція доцільності: Абрис сучасної літературознавчої концептології / Л. Тарнашинська. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська Академія”, 2008. – 534 с.
11. *Уїтмен У.* Листя трави / У. Уїтмен ; [пер. з англ.]. – К. : Дніпро, 1969. – 150 с.
12. *Шкуратов В.* Историческая психология / В. Шкуратов. – М. : Смысл, 1997. – 505 с.

Стаття надійшла до редколегії 22.10.2011

Прийнята до друку 02.11.2011

WALT WHITMAN AND BOHDAN-IHOR ANTONYCH: CREATIVE PARALLELS

Oksana Dubrova

*Berdiansk State Pedagogical University,
4, Shmidt St., Berdiansk, Zaporizhia Region, 71118,
e-mail: oksanadubrova@yandex.ru*

In the article the archetypal level of W. Whitman's and B.-I. Antonych's works is analysed and it gives the chance to open multilevelness of the poets' art worlds, to track and see the depth of typological similarities between their works; the basic archetypes are considered (Soil, Water, Fire), the masterful combination and synthesis of which has made W. Whitman's and B. I. Antonych's lyrics the original “map” which united archetypal memory of primitive people with mythology, historicism, religion and culture.

Key words: multilevelness, archetype, archetypal image, the first world elements, Soil, Water, Fire, primitiveness, mythology, historicism.

УОЛТ УИТМЕН И БОГДАН-ИГОРЬ АНТОНИЧ: ТВОРЧЕСКИЕ ПАРАЛЛЕЛИ

Оксана Дуброва

*Бердянський державний педагогічний університет
ул. Шмідта, 4, г. Бердянськ, Запорізька обл., 71118,
e-mail: oksanadubrova@yandex.ru*

Проаналізовано архетипіку произведених У. Уитмена и Б.-И. Антонича, что дает возможность раскрыть многоуровневость художественных миров поэтов, проследить и увидеть глубину типологических схожестей между произведениями; рассмотрены основные архетипы (земли, воды, огня), мастерское сочетание и синтез которых сделало Уитменовскую и Антоничевскую лирику своеобразной “картой”, которая

объединила архетипическую память первобытных людей с мифологией, историзмом, религией и культурой.

Ключевые слова: многоуровневость, архетип, архетипический образ, первоэлементы мира, Земля, Вода, Огонь, первобытность, мифология, историзм.